

Osnovne karakteristike neolita predstavljaju novi društveno-ekonomski odnosi, koji se osnivaju na razvitku novih privrednih grana, prije svega zemljoradnje i stočarstva. U vezi s tim dolazi i do usavršavanja oblika i tipova sredstava za proizvodnju, kao i do trajnijeg naseljavanja na određenim mjestima, to jest, do zamjene nomadskog života polunomadskim ili stalnim naseljavanjem. Iz ovoga proizilazi i formiranje određenih tipova stanova i naselja i razvitak izvjesnih formi domaće radinosti, kao predenja, tkanja, a osobito izrade grnčarije – keramike, koja je od posebnog značaja za utvrđivanje i proučavanje lokalnih kulturnih grupa neolitskog doba, širih kulturno-istorijskih područja i njihove geneze (M. Garašanin 1967). Najstariji nalazi koji ukazuju na početke zemljoradnje, stočarstva i domestikacije životinja potiču sa Bliskog Istoka pa se, logično, smatra matičnim područjem nastanka neolita. Više pažnje u naučnoj javnosti privukao je način i put njegovog širenja tj. neolitizacija Evrope. Iz matičnog područja preko teritorije Turske neolitski uticaj se raširio na Grčku oko 6400 – 6000 calBC, odakle je nastavio sa širenjem najvjerojatnije dolinom Strume ka sjeveru ili Vardar-Morava ka sjeveru (K. Davison et al. 2005) i obalnim putem ka sjeverozapadu tj. istočnoj obali Jadrana gdje ulaze kroz Otrantska vrata nešto malo prije 6000 calBC (S. Forenbaher & T. Kaiser 2005). Najopširniji model načina širenja ljudi i uticaja predložio je Zvelebil u 7 mehanizama: 1) Ljudska migracija (Folk migration) 2) Demografsko širenje (Demic diffusion) 3) Osvajanje i zaposjedanje prostora (Elite dominance) 4) Infiltracija manje grupe ljudi (Infilltration) 5) Selektivna kolonizacija (Leapfrog colonisation) 6) Granična pomjeranja (Frontier mobility) 7) Trgovina (Contact). Model koji je najviše prihvaćen je migracija većeg broja ljudi koji započinju život na novim nenastanjenim područjima ili nastavljaju život u napuštenim, sa novim životnim navikama, socijalnim odnosima i organizacijom. U posljednje vrijeme sve više naučnika zastupa teoriju o razvitku neolita sa velikim participiranjem mezolitskih zajednica. Otežavajuća okolnost ovog modela je nedovoljna istraženost mezolitskih lokaliteta a samim tim i nedostatak podataka koji bi nam pomogli pri interpretaciji procesa neolitizacije.

Za razumijevanje procesa neolitizacije teritorija Crne Gore ima značajnu ulogu. Njen reljef bi se mogao geografski i kulturno podijeliti na Jadransku oblast (primorje sa zaleđem, Zetska i Bjelopavlička ravnica i oblast Stare Crne Gore), Polimlje (Pljevaljska, Bjelopoljska i Beranska kotlina sa dolinama rijeka Ćehotine, Tare i Lima) i Pivska oblast (doline rijeka Komarnice, Vrbnice i Pive) kao, uslovno rečeno, prelazna regija. U jadranskoj zoni, kao i na cijeloj teritoriji istočnog Jadrana, proces neolitizacije se prati na osnovu keramike sa impresso-ukrasom. Keramika sa ovom vrstom ukrašavanja predstavlja najstariji tip neolitske keramike a prvi put je pronađena upravo u Crnoj Gori na lokalitetu Crvena Stijena (Š. Batović 1979). Radiokarbon datovanje sa lokaliteta na istočnom Jadranu na kojima je pronađena impresso keramika omogućilo je izradu osnovne trase puta širenja neolitizacije na ovom područja. Najstariji nalazi ove keramike potiču sa lokaliteta Sidari iz sloja C datovan oko 6200 BC, nešto kasnije prolazeći kroz Otrantska vrata vrlo brzo se širi obalom i za kratko vrijeme preko Dalmacije (5900 BC) stiže do južne Istre oko 5750 BC (S. Forenbaher & P. Miracle 2006). Na Crnogorskom primorju impresso keramika se pojavljuje u približno isto vrijeme kao i u Dalmaciji dok se u njegovom zaleđu javlja oko 5750 BC (Č. Marković 1985). Prilikom korišćenja radiokarbon datuma treba

imati određenu dozu opreza s obzirom da uglavnom potiču sa starih iskopavanja pa su okolnosti njihovog prikupljanja sporne. Takođe kod nekih datuma je nesigurna stratigrafska slika uzorka sa kojeg je dobijen pa tako da ne može biti relevantan.

Na izbor mjesta za stalno nastanjivanje neolitskih zajednica značajnu ulogu imala je geomorfologija istočne obale Jadrana što je razlog selektivnog naseljavanja primorja i karaktera tih naselja (B. Marijanović 2006). Uslovi za zemljoradnju u primorju su slabi zbog sastava zemljišta, dugih suša, poplava i krških svojstava, odnosno zbog nedostatka obradivog zemljišta, što je glavna karakteristika ovog prostora. Zemlja je krševita, plitka crvenica ili glinovača podložna suši. Najbolje uslove za zemljoradnju ima sjeverna Dalmacija, pa je zato ona bila i najgušće naseljena u neolitsko doba. Mnogo bolje uslove imalo je stočarstvo, što se očituje u obilju kostiju u neolitskim naseljima. Pošumljenost ovog područja bez sumnje je bila u neolitu mnogo veća nego danas, jer je obilovalo u divljači, što dokazuje obilje životinjskih kostiju u naseljima, naročito u primorskoj, a posebno u zagorskoj zoni, gdje je lov kroz cijeli neolit ostao glavni izvor prehrane (Š. Batović 1979). Raspoloživa arheološka građa utvrđuje da je Crnogorsko Polimlje početkom neolita nastanjeno sa strane. To su sigurno zajednice iz starčevačkog kulturnog kruga. Samo još nije dovoljno jasno iz kojeg je pravca ovo doseljavanje izvršeno. Najvjerovatnije je da je doseljavanje izvršeno iz Pomoravlja pravcem Zapadna Morava – dolina Ibra – prevoj Turjak, duž kojeg je poznato nekoliko starčevačkih naselja. Može se sa mnogo razloga pomišljati i na oblast Metohije i Kosova kao matično područje starijeneolitske populacije Polimlja (Č. Marković 1985).

Neolitom u Crnoj Gori se bavio ili još uvijek bavi mali broj istraživača i to od relativno skoro. Prvim sistematskim istraživanjem u Crnoj Gori na lokalitetu Crvena Stijena 1954. godine započeto je detaljnije istraživanje neolitskih zajednica što nam umnogome otežava razumijevanje procesa neolitizacije ne samo na teritoriji Crne Gore već i globalno. Malobrojnost istraženih neolitskih lokaliteta, nedostatak skeletnih ostataka i pokretnog materijala ne dozvoljava da se precizno utvrde granice rasprostiranja pojedinih kultura na prostoru Crne Gore. Ako se ovome pridoda i činjenica da nijedan lokalitet nije do kraja istražen, što samo po sebi znači da se ne raspolaže podacima o veličini pojedinih neolitskih naselja, o oblicima, veličini i broju kuća u okviru tih naselja, kao i mogućem broju njihovih stanovnika, onda postaje jasno da su uloženi naponi da se pronikne u osnovnu društvenu strukturu neolitskih zajednica na prostoru Crne Gore ostali bez pravih zaključaka (Č. Marković 2006). Dodatnu otežavajuću okolnost predstavlja činjenica da su sva istraživanja obavljena u periodu do kraja 80-tih godina prošlog vijeka, ne računajući skorija istraživanja na Crvenoj Stijeni koja nijesu usmjerena u tom pravcu pa su rezultirala veoma malim brojem nalaza iz neolita. Danas pristupačnim mnogobrojnim fizičko-hemijskim analizama došlo bi se velikog broja različitih podataka koji bi nam olakšali razumijevanje i interpretaciju procesa neolitizacije.

Neolitska nalazišta u Crnoj Gori

Kao što je već rečeno reljef Crne Gore se može geografski i kulturno podijeliti na Jadransku oblast, Polimlje i oblast Pive. Jadranskoj oblasti pripadaju lokaliteti Crvena Stijena, Spila, Koronina pećina, Vranjaj i Dučića pećina. U Pivskoj oblasti to su Odmut i pećina na Sastavcima a u Polimlju su Beran krš, Kremešnice i Trnje. Pojedini lokaliteti pronađeni u sve tri oblasti nijesu nikad istraživani već su rezultat rekognosciranja (tabla I).

Crvena Stijena

Pećina Crvena Stijena se nalazi na lijevoj obali rijeke Trebješnjice, danas Bilećkog jezera u selu Petrovići blizu Nikšića. Otvor pećine okrenut je ka jugu a maksimalne širine je 26 metara, visok je 16 metara, sa debljinom kulturnog sloja preko 20 metara. Arheološka istraživanja započeo je A. Benac 1954. godine a nastavljena su u kontinuitetu do 1964. godine uz promjenu rukovodioca istraživanja, prvo je 1956. godine preuzeo M. Brodar a od 1960. godine rukovodilac je Đ. Basler. Novija istraživanja započeta su 2004. godine i traju sve do danas pod rukovodstvom M. Bakovića i R. Whallon.

Gornji kulturni slojevi u Crvenoj Stijeni se mogu pripisati trima praistorijskim fazama: starijem neolitu (stratum III), srednjem neolitu (stratum II) i bronzanom dobu (stratum I).

Keramika pronađena u stratumu III pripada gruboj, uglavnom impresso keramici. Samo nekoliko fragmenata ima uglačanu površinu, ali ovo nije uopšte tipično za ovaj stratum. Keramika ima čvrste i dosta debele zidove, a glina je pomiješana sa prilično mnogo bijelih kamenih zrnaca. Faktura zidova je uglavnom ujednačenog tona, dok se boja površine kreće od svijetlosmedeg i srednjeg do tamnosmedeg i tamnosivog tona. Među impresso motivima najveći broj ornamenata izveden je tehnikom utiskivanja noktom ili nekim drugim predmetom u nepečenu površinu suda (tabla II). Procentualno više je za ustiskivanje upotrebljavan predmet od kosti ili drveta nego nokat. Takođe se srijeću cardium motivi izvedetni utiskivanjem ruba školjke u uglavnom neurednim redovima otisaka u vertikalnom ili horizontalnom smjeru (tabla II). Pronađenu keramiku sa žigosanim motivima možemo podijeliti u dva tipa: prve u obliku niza trouglova i druge u obliku kratkih, na krajevima nešto proširenih brazda (tabla III). Iz pronađenih fragmenata nije bilo moguće sastaviti nijedan čitav profil pa se o oblicima ne može sa sigurnošću govoriti (A. Benac 1975).

U tipologij artefakti od kremenja pronađenih u ovom stratumu jasno je uočljiva mezolitska tradicija koja se ogleda u izradi izduženih strugalica na kojima su retuširanjem

izvedena konkavna udubljenja, nepravilni strugači i sl. Nije pronađen nijedan primjerak glačanog oruđa, što je glavna karakteristika neolita a jedino veći retuširani i neretuširani nožići imaju oblik neolitskog oruđa (tabla III) (A. Benac 1975).

Pronađene životinjske kosti pripadaju u cjelini divljim životinjama; najveći broj je određen kao kosti jelena, azatim se prema statističkim podacima ređaju: vepar, divokoza, divlje goveče, ris i divlja mačka. Zbog toga je neosporno da je čitava ekonomika nosilaca ove faze života bazirana na lovačkom zanimanju. To je čista tradicija i čisto naslijeđe iz prethodnog, mezolitskog doba, s tom razlikom što je sada posve opala sakupljačka djelatnost koja je evidentna u mezolitskom dobu ovog naselja (A. Benac 1975).

U toku iskopavanja otkriveno je 10 vatrišta. U dva slučaja radi se o vatrištima koja su imala određene zaklone od krupnijeg kamena, dok su ostala uglavnom imala podlogu od nabijene zemlje (A. Benac 1975).

Keramika u stratumu II može se podijeliti na na grubu i finu monohromnu keramiku. Gruba keramika ima hrapavu ili slabo glačanu površinu. Zidovi su relativno tanki, a površina je obično sivog ili tamnog tona. Ovoj vrsti pripadaju fragmenti sa metličastim ukrasima, odnosno sa ukrasima urezanih ukrštenih linija (tabla III). Fina monohromna ima dobro glačanu površinu, najčešće smeđeg a rjeđe tamnosivog tona. Nađeni fragmenti svjedoče o dva vrlo dokumentarna oblika: plitkoj zdjeli sa uvijenim obodom i ritonu na četiri noge. Oba ova oblika predstavljaju jednu od bitnih karakteristika danilsko-kakanjske kulture (A. Benac 1975).

Među životinjskim kostima opet pretežu kosti jelena, a iza njih slijede kosti vepara, srne, divokoze, divljeg govečeta, lisice i vuka. Pojedini nalazi zuba pripadaju domaćem govečetu i ovci što bi sugerisalo na početke stočarstva na Crvenoj Stijeni ali i da ono ima sporednu ulogu u životu stanovnika neolita čija je prehrana i dalje zasnovana na lovu . Nije pronađen nijedan nalaz koji bi ukazao na početke zemljoradnje (A. Benac 1975).

Kod oruđa izrađenog od kremenja dolazi do promjene u odnosu na stratum III, ovdje se već može primijetiti prekid meziolitske tradicije izrade oruđa iako nije pronađen nijedan glačani artefakt. Kremenja oruđa su većih dimenzija i pravog neolitskog oblika. Ističu se nožići ili pravi kremenja noževi, a onda pravi neolitski strugači (tabla IV) koštano oruđe je dosta sporadično, a zastupljena su šila i šilljci-bodeži od jelenjeg roga. Takva oruđa ne mogu poslužiti kao kulturni pokazatelji (A. Benac 1975).

Posebno značajan nalaz iz ovog stratuma je okrugli, dobro uglačan kameni predmet koji je okarakterisan kao simbol kulta Sunca (tabla IV). Izrađevine „sunčevog diska“ su svojina danilske kulture u Dalmaciji a slični primjerci pronađeni su i na lokalitetu Obre I kod Kaknja, ovo potvrđuje pripadnost stratuma II danilsko-kakanjskom kulturnom kompleksu, odnosno samom početku srednjeg neolita (A. Benac 1975).

Spila

Pećina Spila se nalazi na oko 1,5 km istočno od Perasta, na jugozapadnoj strani brda Sv. Ilija, neposredno ispod sela Glogovca, na 320 m nadnorske visine. Otvor pećine, širine 9,5 m i visine 6 m okrenut je ka jugozapadu. Od širokog ulaza pećina se proteže ka unutrašnjosti 25 metara da bi se na kraju suzila na neprohodan kanal (tabla V). Prva istraživanja obavljena su 1968. godine pod rukovodstvom don Gracija Brajkovića koji je i pronašao ovu pećinu. Sa istraživanjem je nastavljeno 1974. godine. Analizom pronađenog arheološkog materijala, kod koga su sasvim jasno uočljive, prije svega tipološke, a onda i hronološke razlike, čitav kulturni sloj moguće je razdijeliti u dva stratuma koji su raščlanjeni na tri razvojne faze: stariji stratum I – neolit (Ia-stariji, Ib-srednji i Ic-mlađi neolit) i mlađi stratum II – eneolit (Č. Marković 1985; 2006).

U sloju koji pripada starijem neolitu, fazi Ia, pronađena je keramika sa grubom i finom fakturom. Keramika grube fature je rađena od nedovoljno pečene gline, izmiješana sa krupnim zrcima pijeska koja se zapažaju ne samo na prelomu, već i na samoj površini sudova. Sudovi su debelih zidova i nedovoljno su pečeni. Spoljašnje površine su bile izložene jakoj oksidaciji, tako da su dobile crvemkastu boju, dok su unutrašnje sivomrke. Primjećuje se da je ponekad na spoljašnju površinu sudova nanošen tanak premaz fine, prečišćene gline, koji je redovno priglačan. O oblicima posuda je teško govoriti jer su svi pronađeni fragmenti manjih dimenzija, što otežava rekonstrukciju. Na osnovu nekoliko većih fragmenata može se zaključiti da se uglavnom radi o većim i manjim loptastim sudovima i dubljim, ovalnim loncima. Kod većine posuda obod je uvučen i zaobljen bez naglašenog vrata, a samo kod nekoliko primjeraka je neznatno razvraćen. Manje loptaste i ovalne posude su ponekad bile snabdjevene bradavičastim, horizontalno bušenim drškama dok su veliki i duboki ovalni lonci, istina veoma rijetko, imali veće prstenaste drške. Za razliku od oblika, o ukrašavanju grube keramike može se mnogo više reći. Za ukrašavanje koriste se uglavnom utiskivanje i urezivanje. Pod tehnikom utiskivanja može se podrazumjeti i neka vrsta žigosanja, gdje se dobijanje određenog ornamenta pored prsta, nokta i ljuštore školjki i puževa, koriste i neki specijalni drveni, koštani ili kameni instrumenti koji su na isti način utisnuti u nepečenu glinu (tabla VI).. Ornament je redovno prekrivao čitavu površinu posude a kombinovanje tehnika i ornamenta nije korišćeno. Najbrojniji ukrasi su izvedeni utiskivanjem nazubljene ili ravne ljuštore školjke ili puža. Otisci ovih primitivnih instrumenata raspoređeni su tako da grade određene motive. Tako ovaj ukras prekriva određene zone ili pojaseve koji u vertikalnim ili horizontalnim nizovima ili cik-cak motivu prekriva površinu suda (tabla VI). Takođe se na nekoliko primjeraka ornamenta izvedenih ivicom školjke ili puža zapaža se ukras koji imitira nazubljenu školjku tzv tremolo ukras. Utiskivanjem su dobijeni i ukrasi nepravinih dubokih trouglova, u obliku izduženih, klinastih udubljenja i u obliku kratkih pravougaonih udubljenja izvedenih specijalnim instrumentima (tabla VI). Upotreba prsta ili nokta za ukrašavanje keramike je po svemu sudeći bila svedena na nekoliko fragmenata. Nepravilno je raspoređen ornament utiskivanja nokta dok je

otisak prsta neđen na samo jednom primjerku. Tehnikom urezivanja izvedeni su uglavnom duži, duboki i relativno pravilni zarezi ili kraći, široki sa uzdignutim ivicama (tabla VI). Na više fragmenata uočeno je ukrašavanje nekom vrstom metličastog ornamenta, gdje kraći i duži nepravilni zarezi pokrivaju čitavu površinu suda (Č. Marković 1985).

Finija keramika, za razliku od grube, bolje je pečena, posude su tanjih zidova sa redovno priglačanim površinama. Kod nekoliko fragmenata zapaženo je glačanje i spoljašnje i unutrašnje površine, i to do visokog sjaja tamnomrke boje. I ova keramika, kao i gruba, rađena je od nedovoljno prečišćene gline sa dosta primjesa pijeska a ni među oblicima nije uočena veća razlika. Dominiraju loptaste posude bez naglašenog vrata, ovalne posude sa izdvojenim, kratkim, cilindričnim vratom i male, dublje, neprofilisane posude sa razgrnutim obodom. Na fragmentima finije keramike nije zapaženo nikakvo ukrašavanje, već se radi o monohromnoj keramici sa redovno uglačanim površinama (Č. Marković 2006)

Oruđa od kremenja u fazi Ia pronađeno je svega nekoliko primjeraka i svi pripadaju tipu dužih i većih nožića načinjenih od lamela trougaonog i trapezoidnog presjeka. Oruđa od kosti pronađena su dva komada, oba su šila napravljena od kosti većih sisara (Č. Marković 1985).

Na osnovu tipične grube impresso keramike koja se javlja u ovoj fazi, monohromne fine keramike i pojave cik-cak i tremolo motiva, metličastog ornamenta ovaj sloj Spile se kulturno i hronološki opredjeljuje u stupanj II starijeg neolita Jadrana odnosno u stupanj Smilčić (Č. Marković 2006).

U fazi Ib, srednjem neolitu, pronađen je mali broj fragmenata keramike što otežava detaljnije opisivanje. Po fakturi raspoznaju se gruba, prelazna i fina keramika. Procentualno najvrći broj pripada keramici prelaznog tipa dok se fina keramika sporadično javlja. Keramika grube fature je rađena od gline izmiješana sa većom količinom sitnih zrnaca pijeska, relativno je dobro pečena, dok se boja kreće od svijetlommrke do mrke. Sudovi su debelih zidova a od oblika se javljaju veće loptaste ili kruškolike posude, ravnog dna i bez ukrasa. Keramika prelazne fature ima nešto tanje zidove, glina je miješana sa sitnim zrnacima pijeska i dobro je pečena. Ponekad se primjećuju tragovi tankog, crvenkastog premaza a javljaju se i udovi sa namjerno ogrebanom nekom vrstom metličastog ornamenta – snopovi plitko urezanih linija namjerno raspoređenih u različitim smjerovima. Boja keramike sa priglačanim površinama kreće se od tamnosive, skoro crne, pa preko svijetlommrke do mrke. Primjećuje se da su sudovi sa tamnosive boje brižljivije glačani. Javljaju se veći trbušasti sudovi zaobljenog oboda i bez naglašenog vrata, loptasti sudovi zaobljenog i nešto zadebljanog oboda, manji loptasti sudovi zaobljenog i nešto razvraćenog oboda, veće konične zdjele sa obodom koji je posuvraćen i koji prelazi preko spoljašnje ivice suda, duboke, oštro profilisane zdjele sa visokim levkastim vratom i jedva naglašenim dnom, bikonične, blago profilisane posude sa izraženim, tunelasto bušenim drškama na ramenu (tabla VII). Samo na jednom primjerku se javlja dno koje nije razavnjeno već je duboko i prstenasto. Keramika fine fature je u sasvim malom broju zastupljena pa su i podaci o ovoj vrsti skromni. Keramika je od dobro prečišćena sa neznatnim primjesama pijeska i liskuna, svi fragmenti su tamnosive glačane površine a od oblika se jedino pouzda može utvrditi prisustvo

većih kruškolikih sudova. Ukrašavanje je utvrđeno na samo jednom primjerku. Radi se o urezivanju plitkih linija oštrim predmetom, ukoso u dva različita smjera tako da se njihovim presijecanjem gradi mreža rombova (tabla VII). Svaki naizmjenični romb je šrafirani kraćim zarezima pa se tako dobija motiv šahovskog polja (Č. Marković 1985). Nije otkriven nijedan primjerak od kamena ili kosti ali je u ovom sloju pronađeno jedno manje vatrište i jedno veće pepelište, oba u unutrašnjosti pećine. Arheološki nalazi sloja Ib i pored činjenice da su malobrojni omogućavaju da se odredi njihova kulturna i hronološka pripadnost. Na osnovu oblika keramičkih posuda, karakterističnog načina ukrašavanja fine keramike, oskudnosti nalaza i debljina kulturnog sloja možemo zaključiti da je srednji neolit kratko trajao a vezuju se za danilsku kulturu (Č. Marković 2006).

Keramika iz faze Ic je otkrivena u neuporedivo većem broju, čak je pronađena jedna cijela posuda a zapaža se relativna ujednačenost u fakturi. Keramika je nedovoljno prečišćene gline sa izraženim prisustvom pijeska i liskuna, relativno tankih zidova i priglačane spoljašnje površine. Sporadično se pojavljuje i keramika nešto bolje fakture sa dobro uglačanim površinama. Keramika je dobro pečena, pretežno mrke i tamnosive boje. Među oblicima dominira zdjela u različitim oblicima: duboke, sferične neprofilisane zdjele zaobljenog oboda bez naglašenog vrata, blago profilisane zdjele sa razgrnutim obodom, plitke polusferične zdjele, plitke zdjele sa neznatno uvučenim dnom i unutra povijenim obodom, duboke konične zdjele sa zaobljenim ili zadebljanim obodom, duboke oštro profilisane zdjele sa naglašenim ramenom, suženim donjim konusom i visokim, levkastim vratom. Ukrašavanje je izvedeno tehnikama urezivanja, slikanja, kanelovanjem i plastičnim rebrim. Urezivanje je izvedeno grubo, tupim predmetom ili finije, oštrim instrumentom, pravim i krivim uretima jednog dijela posude, nekad nemarno raspoređenih a ponekad formiraju određene motive (tabla VIII). Ukrašavanje slikanjem je izvedeno tako što na priglačanu ili uglačanu površinu sudova u pravolinijskim ili krivolinijskim trakama i pojasevima nanosi pastuozan sloj crvene boje a mnogo je češće ukrašavanje crveno bojenim trakama oivičenim urezanim linijama (tabla VIII). Sasvim sporadično se javljaju primjerci ukrašeni kanelovanjem na obodu ili ramenu i primjerci sa uzdužnim plastičnim rebrima koje polaze od ramena a završava se na samom dnu. Finija keramika je tanjih zidova, nedovoljno prečišćena i bolje pečena a oblici su loptaste posude bez naglašenog vrata, ovalne posude sa izdvojenim kratkim, cilindrični vratom i male dublje neprofilisane posude. Svi pronađeni fragmenti pripadaju monohromnoj keramici sa uglačanim površinama. Nije pronađen nijedno kremenno oruđe a od koštanih pronađeno samo jedno šilo od jelenjeg roga (Č. Marković 1985). Arheološki nalazi ove faze u Spili usko se vezuju za mlađi neolit jadranskog područja, za poznatu i relativno dobro proučenu grupu Hvar-Lisičići a tipologija keramičkih nalaza čak omogućava uočavanje i nekoliko razvojnih faza (Č. Marković 2006).

Među velikim broje pronađenih životiskih kostiju iz ovog stratuma većina pripada domaćim životinjama i ti najviše ovci i kozi. Iako su se stanovnici Spile od početka nastanjivanja bavili stočarstvom, na osnovu kostiju divljih životinja, možemo reći da je lov ipak bio veoma

značajna privredna grana. Najčešće lovljena životinja je kozorog a posle nje jelen. Nije pronađena nijedna kost ribe ali su školjke obilato korišćene.

Vranjaj

Pećina Vranjaj leži visoko u masivu Orjena, na teško pristupačnoj padini brda Radoštaka, na nadmorskoj visini od oko 900 m. Otvor pećine širok 12 m i visok 6 m okrenut je jugozapadu. Pećina je duboka oko 30 metara i podijeljena je u nekoliko dvorana. Pećinu je otkrio I. Pušić 1982. godine i otvorio probnu sondu. Konstatovana su tri kulturna horizonta Vranjaj I – III a neolitu pripada prvi horizont podijeljen u stariju (Ia) i mlađu (Ib) fazu. Prilikom sondažnog istraživanja pronađen je veći broj usitnjenih fragmenata pa smo uskraćeni za podatke o oblicima. Keramika pronađena u fazi Ia pripada tipičnoj impresso keramici, kao što je već rečeno II stupnju starijeg neolita jadarana, Smilčić stupnju. Mlađa faza, Ib pripada srednjem neolitu iako se u njemu javljaju fragmenti keramike mlađeg neolita. Ova faza neolita na primorju Crne Gore pripada danilsko-kaknjskom kulturnom kompleksu. Izrazito siromašni nalazi mlađeg neolita upućuju na zaključak da se ona tokom ovog perioda koristila samo povremeno i da je, po svemu sudeći koristila kao kratkotrajni zaklon manjoj grupi ljudi (Č. Marković 1985; 2006).

Dučića Pećina

Dučića pećina se nalazi u zaleđu Crnogorskog primorja, na samom sjevernom rubu Skadarske potoline, na kamenoj litici iznad sela Peuta i Gornje Vrbice na 700 metara nadmorske visine. Otvor širine 0,8 m i dužine 3 m okrenut je ka jugozapadu. Iz ove pećine potiču dva površinska nalaza, 20 cm dugi i povijeni kremen i nož i grubo okresana sjekira sa otvorom za držlju na sredini. Nalazi se vremenski vezuju za eneolit na osnovu čega se može pretpostaviti potencijal naslaga ispod površine, s obzirom da nikada nijesu vršena nikakva istraživanja (Č. Marković 1985).

Koronina

Koronina pećina leži pri dnu stjenovite padine brda Dobroštaka, na ok 3,5 km sjeveroistočno od Cetinja, na nadmorskoj visini od 750 m. Ispred otvora okapine širine 6 m i visine 4,5 m okrenutom ka jugozapadu nalazi se omanji, zaravnjeni plato. Najveća dubina okapine iznosi 3,2 metra a veoma mali dio je sadržao arheološke nalaze i svi se vezuju za stariji

neolit (Č. Marković 2006). Prikupljeni fragmenti keramike u najvećem broju su bili grube fature. To su sudovi debelih zidova, nedovoljno pečeni od neprečišćene gline miješane sa velikom količinom krečnjaka koji su nekad vidljivi i na površini suda. Kod većeg broja fragmenata uočava se da su površine neznatno priglačane. Uglavnom su veći loptasti i li trbušasti sudovi zaravnjenog dna, zaobljenog i uvučenog oboda sa masivnim horizontalnim bušenim drškama. Ukrašavanje je izvedeno utiskivanjem i urezivanjem samo grube keramike. Najčešće se ukrašavanje izvodilo utiskivanjem nokta u koliko-toliko pravilne nizove, kombinacijom nokta i nekog instrumenta koji bez reda pokrivaju površinu suda a nekad rubom nazubljene školjke formirajući cik-cak motiv ili bez reda. Na nekoliko fragmenata je upočeno urezivanje, dužim ili kraćim zarezima u vertikalnim smjerovima. Finija keramika je tanjih zidova, bolje pečena i prečišćena sa redovno priglačanom spoljnom površinom. O oblicima se može jedino reći da se radi o većim ovalnim sudovima zaobljenog i neznatno razvraćenog oboda. Pronađena su i tri životinjska roga od kojih jedan ima tragove obrade ali je fragmentovan. Arheološki nalazi iz Koronine nesumnjivo pripadaju impresso kulturi kao i cijela obala Jadrana i njegovo zaleđe a može se pretpostaviti da je korišćena kao stanišne manje zajednice i to relativno kratko, što je vjerovatno rezultat nepovoljnog položaja (Č. Marković).

Odmut

Pećina Odmut se nalazi na ušću rijeke Vrbice u Pivu, u podnožju brda Kuline na nadmorskoj visini od 558 metara. Otvor pećine širine 20 m i visine 14 m okrenut je ka jugoistiku. Kulturni sloj je debljine preko 4 metra a podijeljen je stratume: Odmut I (mezolit), Odmut II (striji neolit), Odmut III (mlađi neolit), Odmut IV-VI (eneolit) i Odmut VII (bronzano doba) (tabla IX). Istraživanje je započeto 1972. godine do 1974. godine a 1975. godine obavljena geološka ispitivanja (Č. Marković 2006).

U stratumu II u pećini Odmut pronađena je keramika i grube i fine fature, a procentualno je mnogo više zastupljena gruba dok se finija, monohromna keramika veže za mlađu fazu Odmut IIb. Gruba keramika je nedovoljno prčišćena, loše pečena a vrlo često su spoljašnje površine presvučene crvenim premazom a ponekad i unutrašnje. Oblici u starijoj fazi se teško mogu rekonstruisati ali sigurno da preovlađuju duboki, loptasti lonci sa kratkim cilindričnim vratom i manje ili jače razgrnutim obodom i sa zaravnjenim, manje ili više profilisanim dnom. Kod mlađe faze situacija je nešto drugačija pa se javljaju duboki, ovalni lonci kod kojih nije naglašen vrat dok je obod zaobljen i uvučen, mada je nekad jedva primjetno razgrnut. Ukrašavanje je isključivo primijenjeno na gruboj keramici. U starijoj fazi ukrašavanje se izvodi tehnikom barbotina, urezivanja i žljebljenja. Najčešće je korišćena tehnika urezivanja, duboki urezi koji se sjeku u različitim smjerovima formirajući motiv mreže, rombova ili su vertikalno jednostavno raspoređeni. Žljebljenje je rijetko korišćeno, to su plići ili dublji, široki horizontalni žljebovi (tabla X). U mlađoj fazi ukrašavanje je izvedeno utiskivanjem i

urezivanjem. Najčešće je korišćen nokat a ukras prekriva cijelu površinu suda ili grade horizontalne nizove a urezivanje je izvedeno dužim ili kraćim zarezima najčešće raspoređenih bez ikakvog reda. (tabla XI) Finija, monoochromna keramika je bolje prečišćena, bolje pečena, nešto tanjih zidova, najčešće priglačane površine sa ponekad crvenkastim premazom a nekad su im spoljašnje površine namjerno ogrubljene. Oblici finije keramike isti su kao kod grube samo nešto manjih dimenzija (Č. Marković 1985).

Oruđa od kremenja svojim oblicima vezuju se za mezolitsku tradiciju. Uglavnom se radi o strugačima kružnog oblika, mikrolitima, lamelama sa jednim ili dva udubljenja a u mlađoj fazi (tabla X), za razliku od starije, javljaju se veći rezači retuširani sa obje strane, veći strugači retuširani ili ne (tabla XI). U ovoj fazi prestaje se sa mezolitskim tradicijama. Pronađena je i jedna vrlo dobro glačana sjekira od tamnozelenog jadeita u Odmut sloju Iia za koju se smatra da je strani proizvod. Koštanih alatki je pronadeno ukupno 5 u oba sloja i to su uglavnom šila napravljena kostiju većih sisara (Č. Marković 1985).

Među pronađenim životinjskim kostima iz stratuma II konstatovano je prisustvo i domaćih i divljih životinja ali je statistički veći broj divljih životinja. Najčešće lovljena životinja je jelen a nakon njega su kozorog, divokoza, divlja svinja, medvjed i kuna. Najzastupljenije domaće životinje su koza i ovca a posle njih goveče i svinja. Na osnovu ovih podataka zaključuje se da je stočarstvo imalo sporednu ulogu u prehrani stanovnika pećine Odmut (Č. Marković 1985).

Na osnovu analize keramičkih oblika i načina ukrašavanja može se zaključiti da stariji sloj Odmut Iia pripada starčevačkoj kulturi a da je uticaj sa jadrana u ove krajeve stigao nešto kasnije, sloj Odmut Iib. S obzirom na uticaje i kontinentalnog (starčevačka kultura) i jadranskog neolita (impresso kultura) možemo pretpostaviti da se radi o lokalnoj kulturi (Č. Marković 2006).

Stratum Odmut III za razliku od prethodnog je veoma siromašan arheološkim nalazima. Keramika iz ivig stratumase odlikuje finijom fakturom, radjena od dobro prečišćene gline, dobro je pečena, površine su redovno glačane a nekad i polirane. Od oblika javljaju se pliće bikonične zdjele, niskog, cilindričnog vrta i razvraćenog oboda, đdublje bikonične zdjele sa izdvojenim cilindričnim vratom, polusferične zdjele zaobljenog i razgrnutog oboda i duboke, oštro profilisane, bikonične posude sa dugmetastim ispupčenjima na pralazu konusa. Mali broj primjeraka je imao ukras. Uglavnom je ukrašavnje izviđeno kanelovanjem, dubokim kanelurama koje u vertikalnim ili kosim zonama prekrivaju trbuh posude a samo na jednom primjerku je urezivanjem, sa nekoliko jednostavnih paralelnih ureza, ukrašena površina suda (Č. Marković 1985).

Oruđa od kremenja koja se pojavljuju su veliki listoliki artefakti načinjeni od sedimntnih stijena oblikovani u dugačke noževe i vrhove za koplja. Jedan dugački nož, fino retuširan duž obje ivice načinjen je od odbitka dobro uglačane kamene sjekire. Od glačanog kamenog oruđa javlja se nekoliko fragmentovanih jezičastih sjekira lokalne proizvodnje (Č. Marković 1985).

Mali broj životinjskih kostiju pronađenih u ovom stratumu pokazuje da se nije puno promijenio način života u odnosu na prošli stratum. I dalje prehrana zasniava na lovu divljih životinja među kojima je najzastupljeniji jelen a slijede kozorog, medvjed, lisica i divlja svinja. Kod domaćih životinja i dalje prednjače kosti koze i ovce pa slijedi goveče. Jedina razlika u odnosu na raniji stratum je pojava kostiju psa (Č. Marković 1985).

Svojom tipološkim odlikama i načinom ukrašavanja keramički nalazi iz stratuma Odmut III bili bi najbliži keramičkoj robi iz horizonta Brran krš IIa, što bi na izvjestana način pokazivalo da je i u oblasti Pive postojao poseban i očigledan kratkotrajan razvoj mlađeg neolita zasnovanog, doduše, na vinčanskoj kulturi ali sa primjesama lokalnih elemenata (Č. Marković 1985: 45).

Pećina na Sastavcima

Pećina se nalazi na samom ušću Komarnice u Pivu, u profilu puta Nikšić – Plužine, u njegovom površinskom sloju, pri rekognosciranju ovog područja 1969. godine otkriven je veći broj fragmenata keramike za koje je utvrđeno da potiču iz omanje pećine koja je nešto više iznad puta. Pronađeni su fragmenti pripadaju većim, loptastim posudama grube fature, loše pečeni a nekoliko fragmenata potiče od razvraćenog oboda dubljih posuda. Analizom arheoloških nalaza najbliža paralela bi se mogla tražiti u jednoj od faza starčevačke kulture (Č. Marković 1985).

Beran Krš

Beran krš je dominantan brežuljak nešto izdužene, jezičaste osnove pravca istok-zapad smješten na krajnjoj sjeveroistočnoj tački plodne beranske kotline na oko 3 km od Berana. Prvim sondažnim istraživanjima 1966. godine rukovodili su Lj. Dašić i J. Glišić a iskopavanja su u nekoliko kampanja vođena do 1976. godine. Prostor na kome je formirano naselje potkovičastog oblika koje je sa zapadne strane zaštićeno visokim stijenama, sa južne uzdignutim, uzdužni grebenom, sa istoka nešto uzdignutijim prevojem Beran krša, dok je sjeverna jedina nezaštićena i otvorena (tabla XII). Ovaj potkovičasti plato ima površinu 300 – 350 m² pa je u najboljem slučaju najveća iskorišćenost mogla biti 200 m². Debljina kulturnog sloja je 4,20 m a na osnovu gline, slojeva podnog lepa i karakteristika nalaza podijeljen je na stariji stratum sa četiri stambena horizonta (Ia-Id) i mlađi stratum sa tri stambena horizonta (IIa-IIc) (Č. Marković 1985).

Na osnovu ostataka staništa u svim horizontima možemo sagledati način gradnje i pretpostaviti oblik kuća, s obzirom da nijedna nije u cjelini otkrivena. Zidovi su bili ggrađeni od gusto zbijenih drvenih oblica il poluoblica, nejednake debljine (6-10 cm prečnik), ponekad slagane u određenom sistemu kada svaka druga se izvlači ispred. Sa unutrašnje strane su oblagane debelim slojem gline a podovi su načinjeni od dobro utabane gline. Prema položaju jama od kolja možemo pretpostaviti četvorougao nu osnovu kuća dimenzije 3,5x6 metara što bi značilo da na maksimalnu iskorišćenost platoa bi moglo da stane 7-8 kuća. Otkriveni su ostaci jedne kalotaste peći, kružne osnove (56 cm prečnik) kao i veći broj vatrišta i jedno ognjište ali se nijedan od ovih objekata ne može sigurno vezati za neku kuću (Č. Marković 1985; 2006).

Pronađeni keramički nalazi pripadaju i gruboj i finoj fakturi. U horizontu Ia dominantni oblici grube keramike su duboki neprofilisani linci i loptasti sudovi, dok je vodeći oblik kod finije keramike zdjela sa zaravnjenim dnom i dubokim recipijentom sa razlikama u profilaciji. Uz zdjele se javlj i pehar na nozi. Rijetko ukrašavanje svedeno je na plitka ovalna udubljenja, bradavičasta ispupčenja ili na sasvim rijetke plitke žljebove raspoređene u različitim smjerovima. U narednom horizontu, Ib ponavljaju se oblici posuda s tim što su ovdje srednjih dimenzija i ukrašeno je urezivanjem, ubadanjem i njihovom kombinacijom (tabla XIII). Slična je situacija i kod finije keramike, osnovni oblik je zdjela u različitim varijantama ali se javlja i izrazito bikonična i konična zdjela. Ukrašavanje se izvodi kanelovanjem i vertikalnim plastičnim rebrima. U ovom horizontu se prvi put javljaju keramički predmeti kultne namjene – antropomorfni poklopci, figurine i fragmenti antropomorfnih vaza (tabla XIII). Za Ic horizont karakteristična je gruba keramika a javljaju se loptasti i kruškoliki lonci ukrašena otiscima prstiju, pravilnim udubljenjima instrumentom il urezivanjem po obodu ili ispod njega, lonci sa čepastim i dugmetastim drškama i trbušaste amfore. Duboka, blago profilisana zdjela sa razgrnutim obodom i njene različite varijante najčešći su oblik finije keramike, ukrašene širokim, plitkim i dužim ili kraćim kanelurama i veoma rijetko urezanim kosim ili uglastim zarezima (tabla XIV). Pronađena su i dva fragmenta antropomorfne plastike (tabla XIV). U sledećem horizontu Id dominira finija keramika a od grube keramike prisutne su loptaste posude ukrašene šrafiranim, meandrastim trakama, uglastim žljebljenjem ili urezima koji formiraju razne motive. kod finije i dalje je dominantna duboka, oštro profilisana bikonična zdjela ponekad ukrašena sočivastim ili potkovičastim naljepcima. Keramika horizonta IIa neobične, prozirne, šupljikave fature sa priglačanim površinama bez sjaja. Osnovni oblik je zdjela u različitim varijantama ukrašena urezivanjem i kanelovanjem i rijetko plastičnim rebrima a česti su i sočivasti i potkovičasti naljepci. Osim ovog tipa javljaja se i keramika grube, lonac ukrašen otiscima prstiju i loptasti lonac sa cilindričnim vratom i fine fature, bikonična zdjela sa cilindričnim vratom ukrašena širokim, kosim kanelurama. Otkrivena je i jedna fragmentovana antropomorfna glava statue. U horizontu IIb gubi se keramika sa novom fakturam a gruba, kruškoliki lonac i fina, više varijanti zdjele, ponovo postaju dominantne. Kao ukras koriste se plastične trake u obliku slova „S“, trougaoni naljepci, bradavičasta ispupčenja i kanelure. U horizontu IIc dominira fina keramika a zdjela je osnovni oblik a ukrašena je kanelurama. Iz ovog horizonta potiče i jedan keramični žrtvenik kružnog recipijenta (Č. Marković 2006).

Na Beran kršu pronađeno je nekoliko predmeta čija se namjena može povezati sa kultom plodnosti, oličenje žene kao simbola plodnosti odnosno personifikacija Majke Zemlje – fragment prosopomornog poklopca, nekoliko djelova donjih djelova uglavnom nogu stojećih figura (Ib), torzu i nozi stojeće figure (Ic), fragmentovana glava figurine (IIa) i žrtvenik (IIc). Osnovna odlika antropomorfne plastike sadržana je u šematskom prikazivanju ljudi, posebno glave i lica koje često imaju oblik ptičijeg lica a nekad je i naznačena kosa (Č. Marković 2006).

Analizom keramčkih predmeta sa Beran krša možemo kulturno i hronološki opredijeliti stambene horizonte. Horizonti Ia i Ib bi bili najbliži vinčanskoj kulturi i to njenoj najstarijoj fazi Vinča-Tordoš I s tim što se u horizontu Ib očavaju strani uticaji i postepeno razvijanje određenih osobenosti. Horizonti Ic i Id mogli bi se pripisati fazi Vinča-Tordoš II a jasno se očavaju kontakti sa kosovskom varijantom vinčanske kulture i danilskom kulturom. U sledećem horizontu, IIa dolazi do preokreta pa se sve više osjeća utica jadranskih kultura tačnije kulture Hvar-Lisičići s tim što se vinčanska kultura zadržava u osnovnim oblicima i može se pripisati fazi Vinča-Pločnik I. U horizontu IIb slabe uticaji sa Jadrana a jačaju uticaji kontinentalnih kultura pa bi se ovaj horizont pripisao fazi Vinča-Pločnik II dok se u sledećem horizontu IIc opet uspostavljaju veze sa primorjem što se osjeća u prodoru ranoeneolitske nakovanske kulture (Č. Marković 2006).

Kremeštica

Lokalitet Kremeštica leži na krajnjoj sjeverozapadnoj strani Beranske kotline, u blago ustalasanom pejzažu sela Petnjika. Na lokalitet su prvi put ukazali D. i M. Garašanin nakon čega se 1976. godine započelo sa sondažnim istraživanjem koje je nastavljeno i 1977. godine. Istarženo je 78 m² prostora što je jedna osmina naselja. Na kratkotrajnost naselja ukazuje tanak kulturni sloj od 0,3 metra.

Nedovoljna istraženost otežava sagledavanje veličine, izgleda i karaktera naselja ali na osnovu tragova stambenih objekata možemo saznati najosnovnije podatke a neke i pretpostaviti. Tim tragovima pripadaju jame od kolja i sitni fragmenti kućnog lepa. Korišćeno je kolje različite debljine (0,12 – 0,45) između koga je vjerovatno bilo isprepletano pruće koje je oblijepljeno lepom. Nije pronađen nijedan trag poda pa se može samo pretpostaviti da je bio od nabijenog lepa. Na osnovu položaja jama može se pretpostaviti oblik i dimezije kuća. Kuća je bila nadzemna, sa jednom prostorijom uglavnom četvorougona osnovne dimenzija od 4,5-5x6-7 m (tabla XV). Na cjelokupnom prostoru koje je zauzimalo naselje moglo je stane između 10 i 15 kuća. U naselju Kremeštica u odnosu na istraženu površinu i debljinu sloja pronađen je veliki broj nalaza (Č. Marković 2006).

Pronađeni keramički predmeti pripadaju keramici grube i finije keramike. Gruba keramika je zastupljenija i to su fragmenti debelih zidova, načinjeni od gline izmiješanje sa pljevom, sa priglačanim spoljašnjim i unutrašnjim površinama, sa priglačanim unutrašnjim površinama dok je spoljašnja namjerno ogrubljena prstima ili alatom a nekad se zapažaju metličasti tragovi tzv. pseudobarbotin ili sa ogrubljenim površinama barbotin tehnikom. Od oblika javljaju se veće, loptaste psude sa izdvojenim cilindričnim vratom, veći loptasti ili kruškoliki lonci karakterističnog cilindričnog lonca, duboki kruškoliki lonci uvučenog oboda, duboki lonci profilisanog i zaravnjenog oboda, duboke polusferične zdjele i veće konične zdjele. Za ukrašavanje korišćene su tehnike urezivanje sa punktiranjem, utiskivanje, barbotin, štipanje, žigosanje i plastični ukrasi. Najčešće se koristilo urezivanje različitih ukrasa dubokim urezima u usjećenim u različitim pravcima: motiv mreže sa gušćim ili rjeđim okancima, motiv riblje kosti, cik-cak motiv, paralelno izvedeni urezi izvedeni tako da formiraju izlomljene trake ispunjene tankom horizontalnim ili vertikalnim urezima (tabla XVI). Pronađeni su i fragmenti sa krivolinijskim urezima i sa kombinacijom ova dva ureza. Utiskivanje je najčešće izvedeno noktom u vertikalne nizove koji podsjećaju na motiv žitnog klasa, dok su ukrašavanje barbotinom, štipanjem i plastičnim trakama nešto slabije zastupljeno (tabla XVI). Otkrivena su i dva primjerka ukrašena žigosanjem a radi se o zbijenim trouglovima koji prekrivaju čitavu površinu suda. Finija monohromna keramika rađena je od bolje prečišćene gline, bolje je pečena, tanjih zidova i spoljna površina je priglačana ili ima tanki crveni premaz. Svi pronađeni fragmenti finije keramike su malih dimenzija pa se o oblicima ne može sigurno znati ali vjerovatno su to dublji lonci ili blago profilisane zdjele na visokoj nozi. Ovoj keramici pripada i nekoliko drški koje su uglavnom manje, tunelasto bušene postavljene na truhu ili vertikalno postavljene trakaste (tabla XVI). Otkriven je i jedan primjerak drške koja podsjeća na šaku ili životinjsku šapu. Pronađen je i fragment žrtvenika sa četvorougaoim recipijentom na četiri četvorougaoone noge, kao i jedan glineni amulet vretenastog oblika sa dva izdužena roščića u obliku slova T (Č. Marković 1985).

Od kremenih oruđa pronađena su i okresana i glačana. Okresanim oruđima pripadaju nožići trapezoidnog i rjeđe trougaonog prsjeka, retuširani strugači i šiljci. Glačanom oruđu pripadaju sjekire, pronađeno je 10 i jedan kameni vrtenasti bat. Sjekire su uglavnom valjkastog odnosno vretenastog oblika, sa jasno izdvojenom oštricom i zašiljenom ušicom, dobro uglučane, načinjene od zelenkastog ili tamnosivog kamena. Nije pronađena nijedna koštana alatka niti životinjska kost (Č. Marković 1985).

Neselje u Kremešticama je pružilo posredne podatke o ekonomskom životu njegovih stanovnika tako da se mogu donositi samo relativno pouzdani podaci. Iako nalazi ne potvrđuju, svakako nema sumnje da su se stanovnici Kremeštica bavili stočarstvom i zemljoradnjom. arheološki nalazi, posebno keramički, svojim odlikama mogu se vezati za starčevačku kulturu (Č. Marković 2006).

Trnje

Lokalitet se nalazi na desnoj obali Kurtovog potoka, pritoke rijeke Bistrice koja se uliva u Lim u blizini Bijelog Polja. Fragmenti kućnog lepa otkriveni su u profilu potoka na dubini ok 0,3 metra što ukazuje na postijanje nadzemnih kuća. Terasa na kojoj se nalazi lokalitet zauzima površinu oko 500-600 m². Otkrivena keramika svojim oblicima fakturom u potpunosti odgovara keramici Beran krša iz horizonta IIa. Ovo bi možda moglo da ukaže da je naselje nastalo u isto vrijeme kao na Beran krš ali je ranije prestao život (Č. Marković 1985: 71).

Na osnovu iznesenih podataka evidentno je da je proces neolitizacije u Crnoj Gori tekao dvojak, odnosno različit je proces neolitizacije u Polimlju i oblasti Pive od procesa u Jadranskoj oblasti. U neolitizaciji Polimlja, pa i Pivske oblasti najjači uticaj su imale kulture iz kontinentalnog prostora dok je primorje sa zaleđem bilo izloženo uticaju Jadranskih kultura. U sjevernom dijelu Crne Gore većina naselja je na otvorenom što se može objasniti pojavom zemljoradnje i napuštanjem pećina zbog toga (Š. Batović 1979) kao i nedovoljna istraženost ovih područja. Za razliku od sjevernih oblasti u primorju dominira nastanjivanje pećina i u njima se, uglavnom može pratiti kontinuitet života još od ranijih perioda. Zadržavanje mezolitskih tradicija u tehnologiji i tipologiji izrade artefakata u neolitu na lokalitetima (uglavnom su to pećine) koji imaju tragove života iz oba perioda nije rijetka pojava na istočnom Jadranu – osim Crvene Stijene i Odmuta to su Vela spilja, Pućićina pećina, špilja Kopačini, Vorganska pećina i sl. Takođe se na ovim lokalitetima očuva nastavak načina života kao u mezolitu a jedinu razliku predstavlja pojava keramike i stočarstva, s obzirom da je zemljoradnja više vezana za lokalitete na otvorenom gde su uslovi za uzgoj bili povoljni ali se na ovim lokalitetima, najčešće ne može pratiti kontinuitet ranijih naselja. Uzimajući sve u obzir jasno je da se neolit razvio sa snažnim uticajem mezolitskih zajednica. Ovaj proces nije mogao biti ni rapidan niti prihvaćen od mezolitskih zajednica bez ranijeg razvijanja svijesti, organizacije, socijalnih odnosa i njihove otvorenosti ka prihvatanju inovacija. Da bi razumjeli proces neolitizacije moramo razmisliti o procesima koji su mu prethodili (D. Mihailović 2007). Novijim DNK istarivanjima utvrđena je prisutnost gena koji potiču iz oblasti Bliskog Istoka ali je njihova zastupljenost veoma mala, manje od 25% (M. Richards 2003) pa se ovakvo miješanje ne može smatrati migracijom već običnim konaktima i miješanjem stanovništva što nije novina. Sve veći broj naučnika koji se bave ovim problemom u zadnje vrijeme zastupa ideju o procesu neolitizacije sa bitnom ulogom mezolitskog supstrata a naredna istraživanja mezolitskih i neolitskih lokaliteta, ne samo u Crnoj Gori već i u regionu, u velikoj mjeri će pomoći razumijevanju i interpretaciji neolitizacije.

Spisak literature:

- Benac A. 1975. Mladi praistorijski u Crvenoj Stijeni, u Đ. Basler (ed), Crvena Stijena – zbornik radova, Nikšić.
- Batović Š. 1979. Jadranska zona, u Praistorija Jugoslovenskih Zemalja, Grupa autora, Sarajevo
- Davidson K. et al. 2005. Environmental effects of the spread of the Neolithic, Journal of Archaeological Science
- Garašanin M. 1967. Crna Gora u praistorijsko doba, u Istorija Crne Gore, Grupa autora, Titograd
- Marijanović B. 2007. Neka pitanja ranog neolitika istočnog Jadrana, Documenta Praehistorica XXXIV
- Mihailović D. 2007. Social aspect of transition to farming in the Balkans, Documenta Praehistorica XXXIV
- Marković Č. 1985. Neolit Crne Gore, Beograd
- Marković Č. 2006. Arheologija Crne Gore, Podgorica
- Forenbaher S. & Kaiser T. 2005. Palagruža i širenje zemljoradnje na Jadranu, Opuscula Archaeologica, Zagreb
- Forenbaher S. & Miracle P. 2006, The spread of farming in the Eastern Adriatic, Documenta Archaeologica XXXIII
- Richards M. 2003. The Neolithic transition in Europe: archaeological models and genetic evidence, Documenta Praehistorica XXX
- Zvelebil M. 2001. The agricultural transition and the origins of Neolithic society in Europe, Documenta Praehistorica XXVIII

Spisak tabli

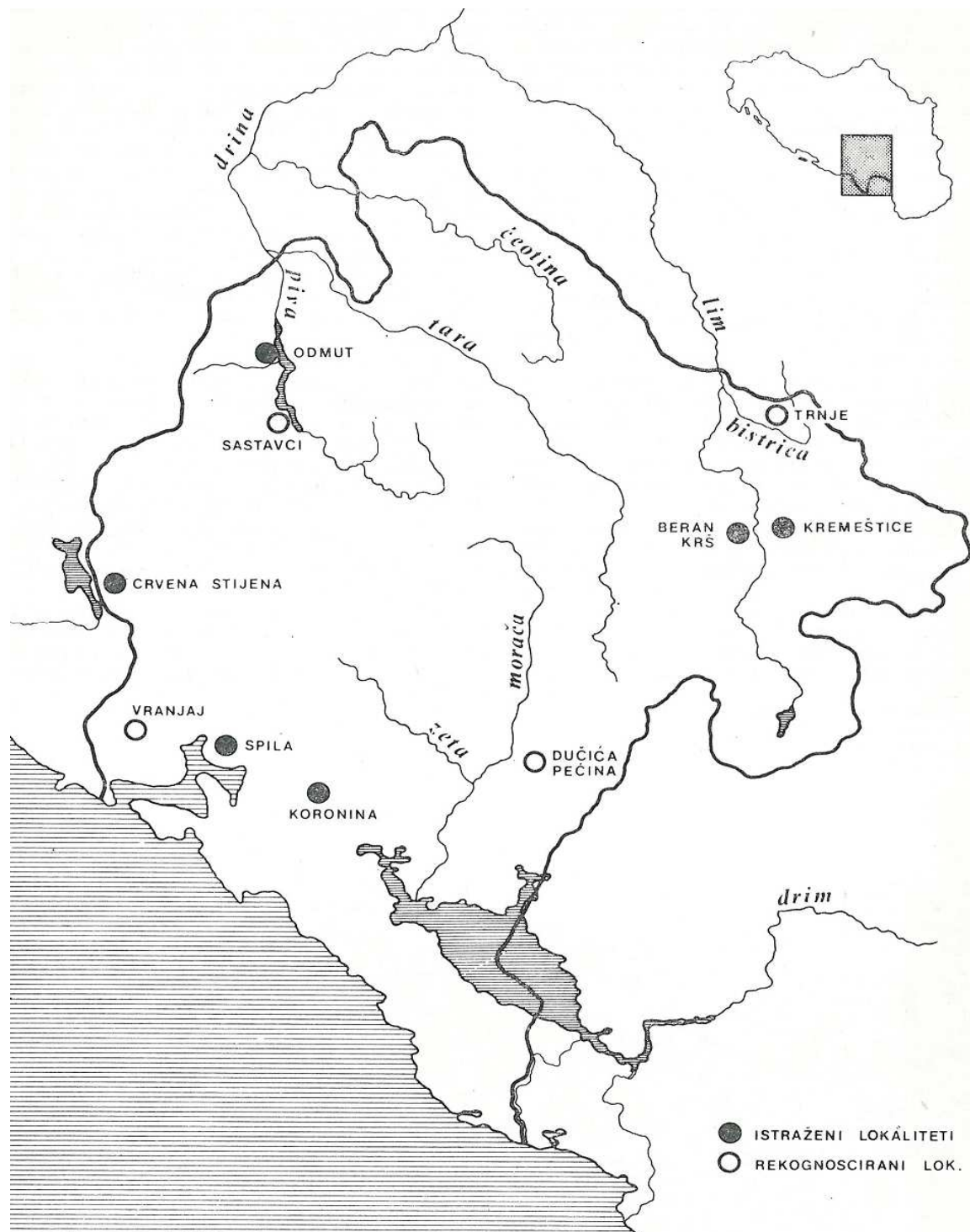
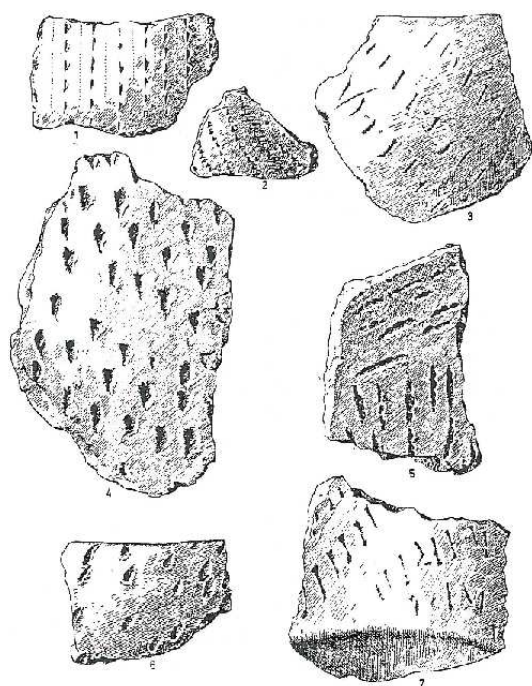
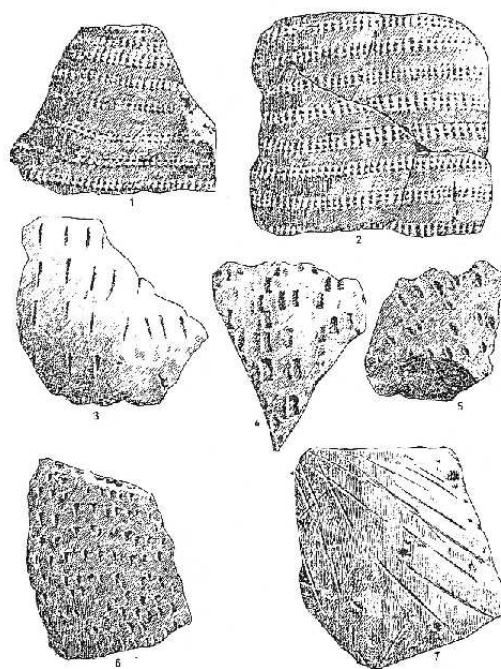

Tabla I – karta neolitskih nalazišta u Crnoj Gori

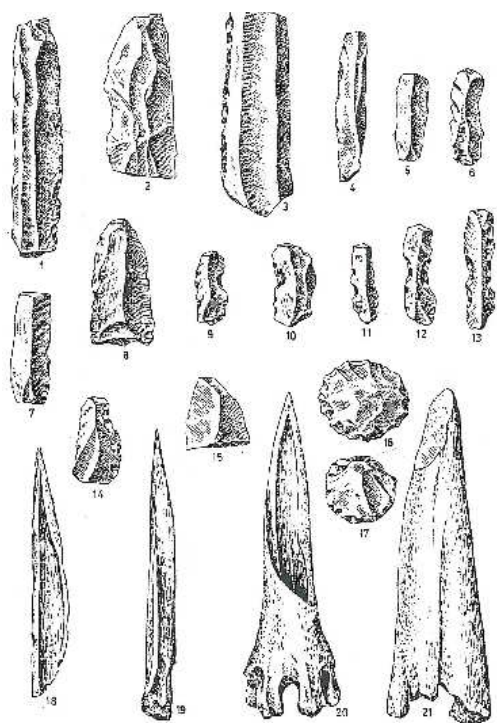

III STRATUM

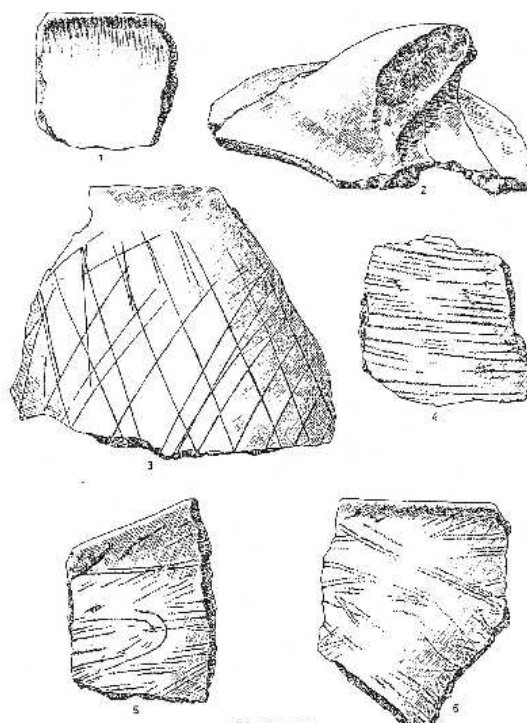

III STRATUM

Tabla II – Keramika iz stratuma III Crvene Stijene

III STRATUM

II STRATUM

Tabla III – Nalazi iz stratuma III i II Crvene Stijene

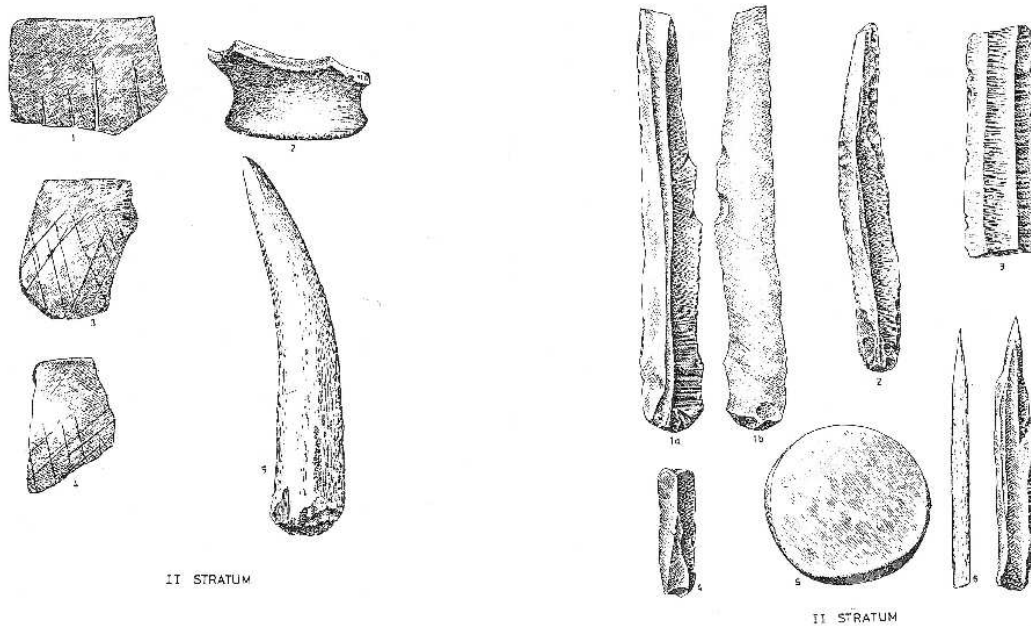

Tabla IV – Nalazi iz stratuma II Crvene Stijene

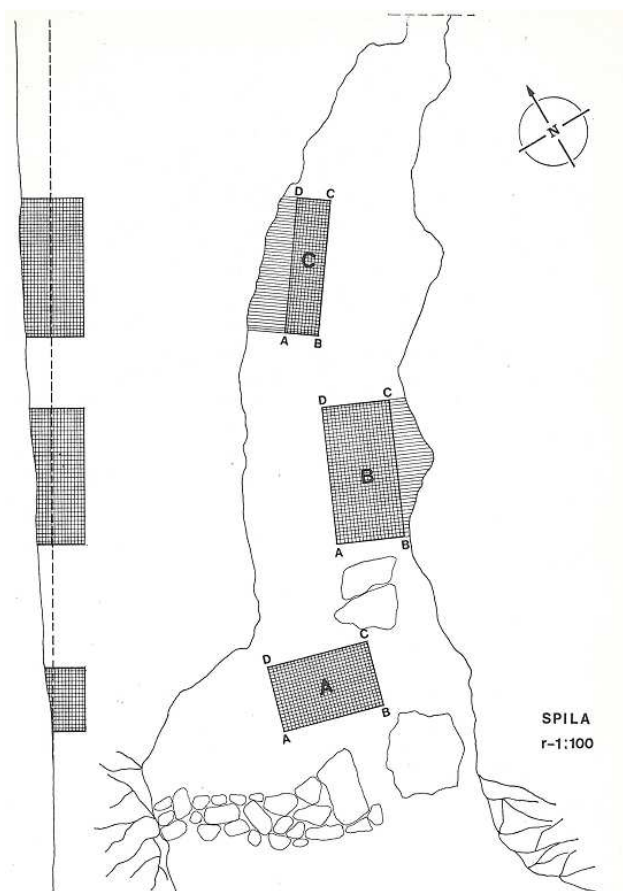

Tabla V – Osnova pećine Spila

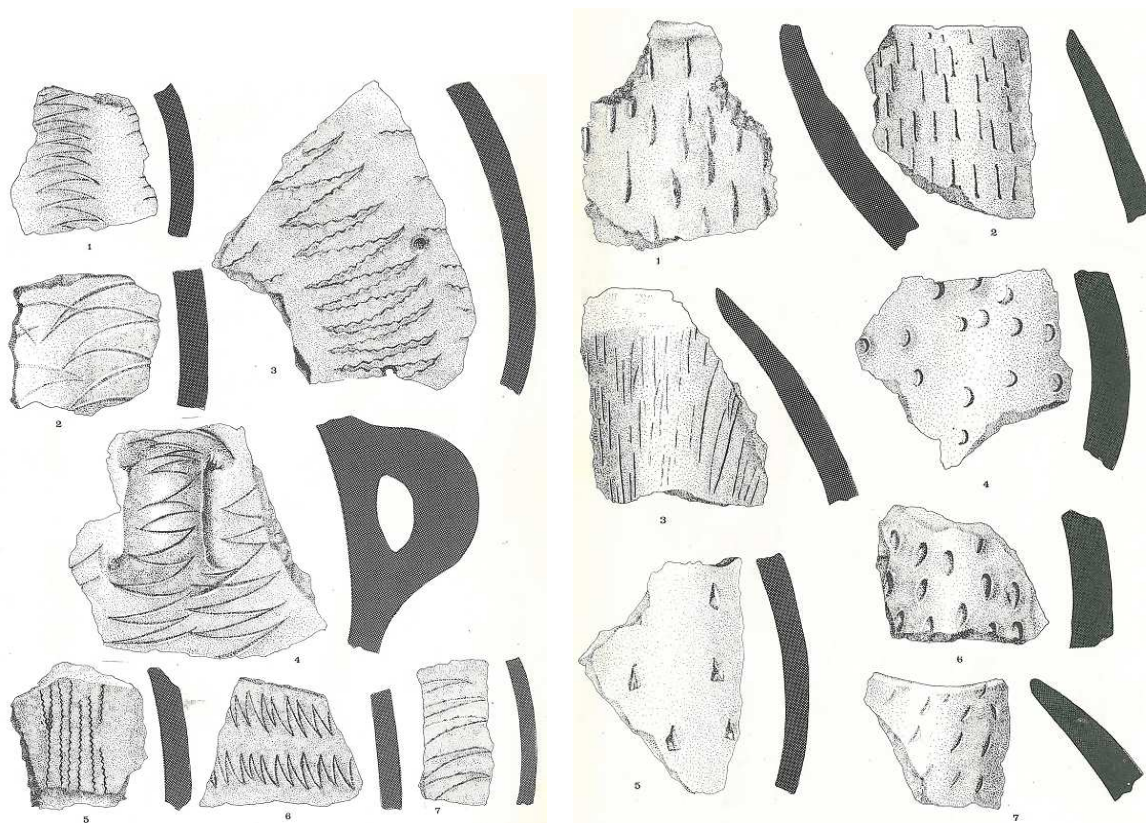

Tabla VI – nalazi iz sloja Ia pećine Spila

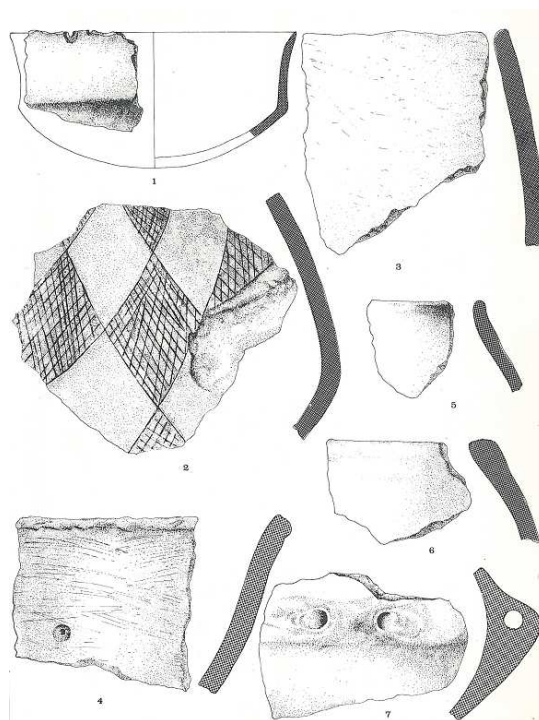

Tabla VII – nalazi iz sloja Ib pećine Spila

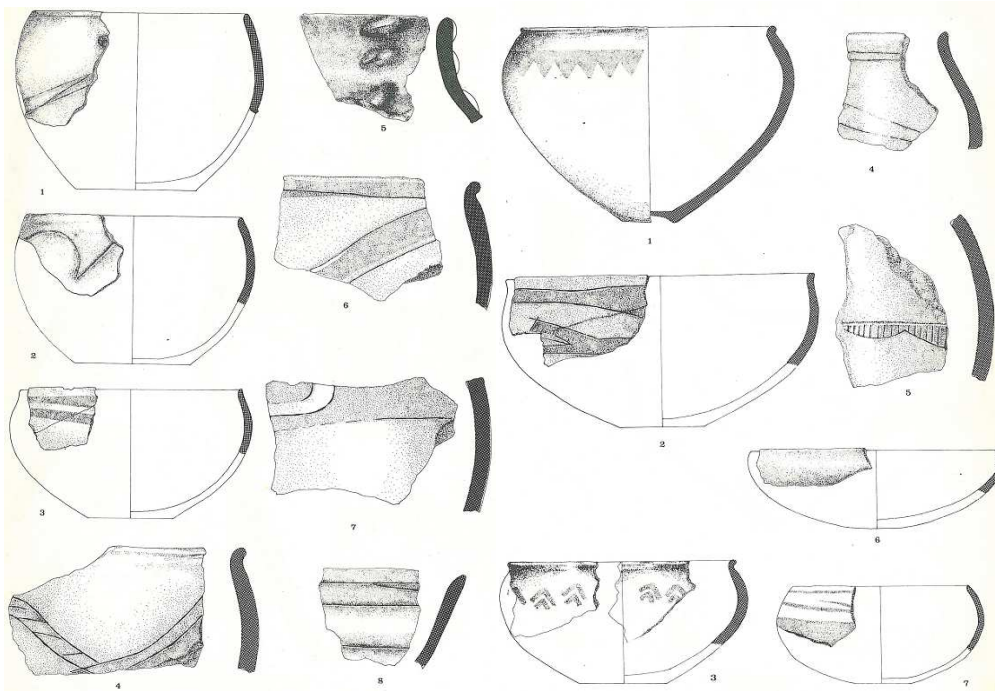

Tabla VIII – nalazi iz sloja Ic pećine Spila

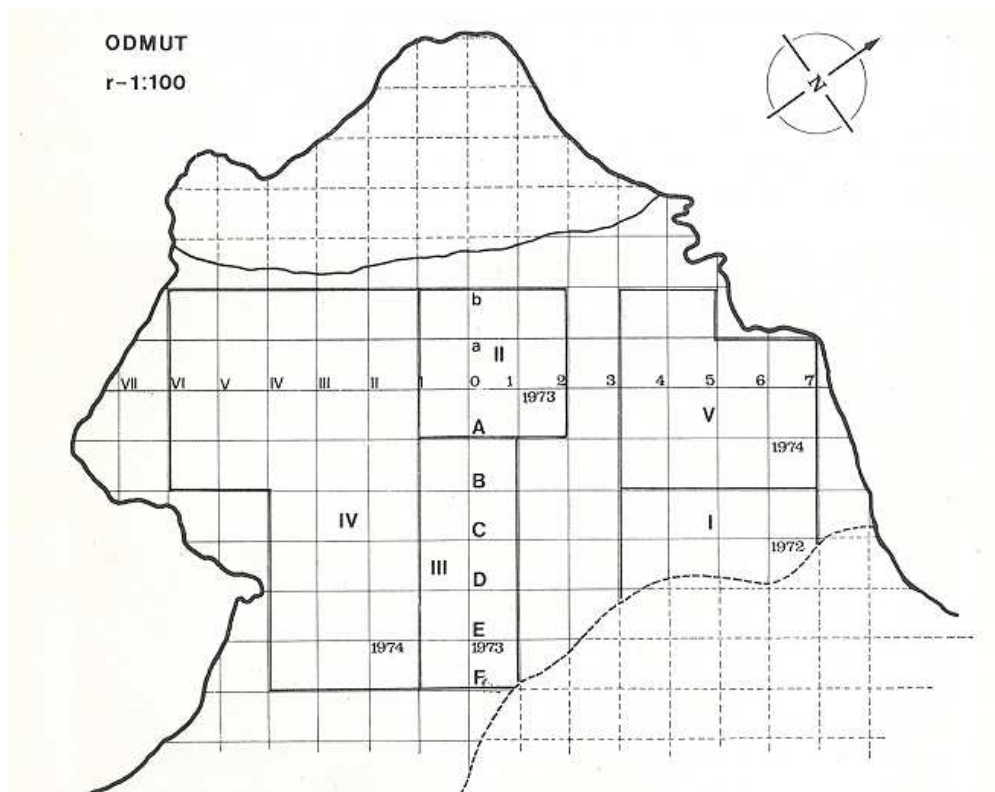

Tabla IX – Osnova pećine Odmut

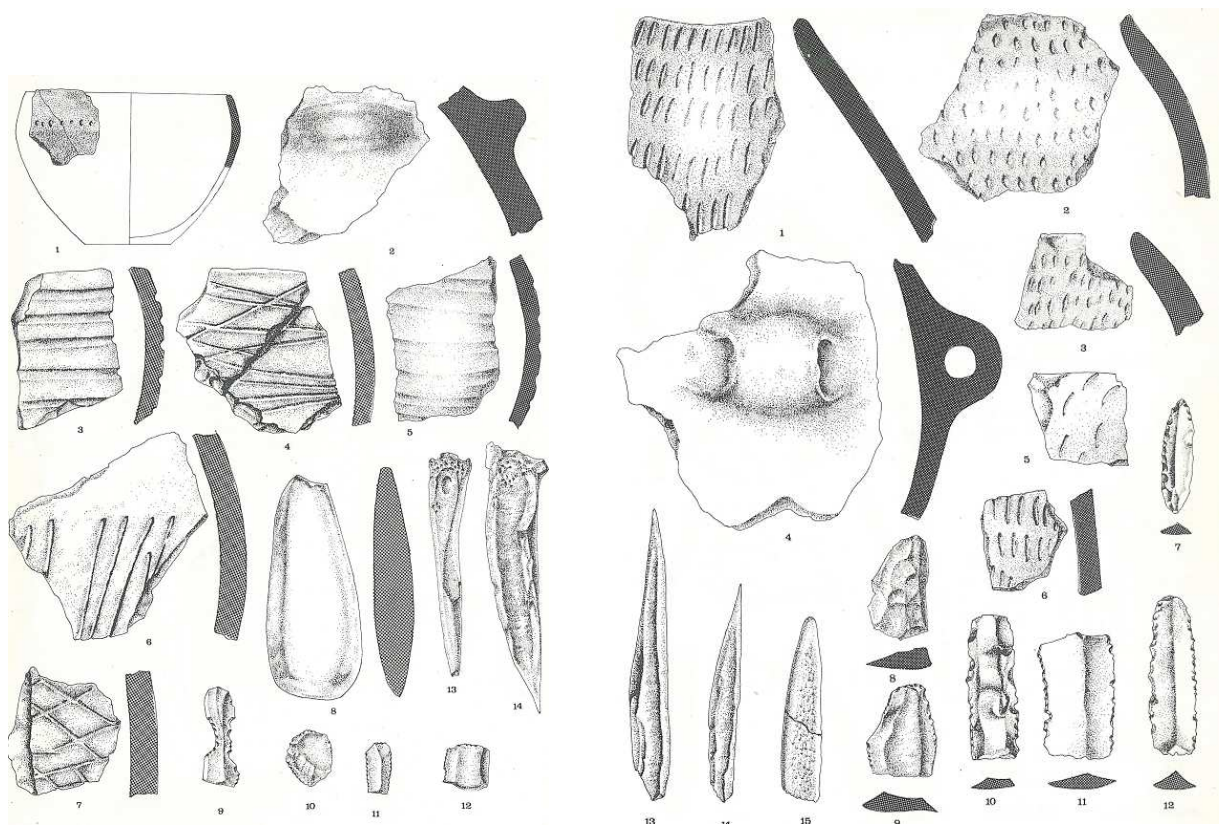

Tabla X – Nalazi iz sloja IIa pećine Odmuť

Tabla XI – Nalazi iz sloja IIb pećine Odmuť

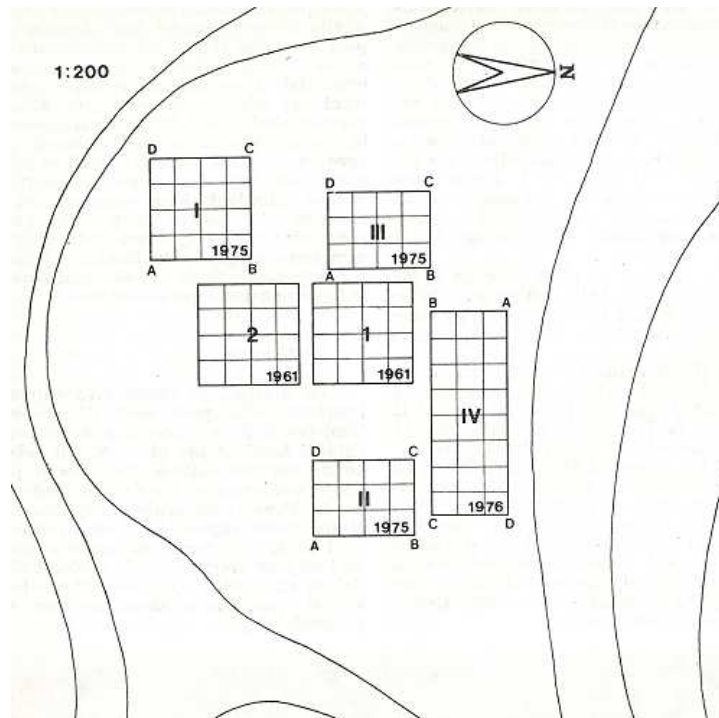

Tabla XII – Plan i rasporedn sondi na lokalitetu Beran krš

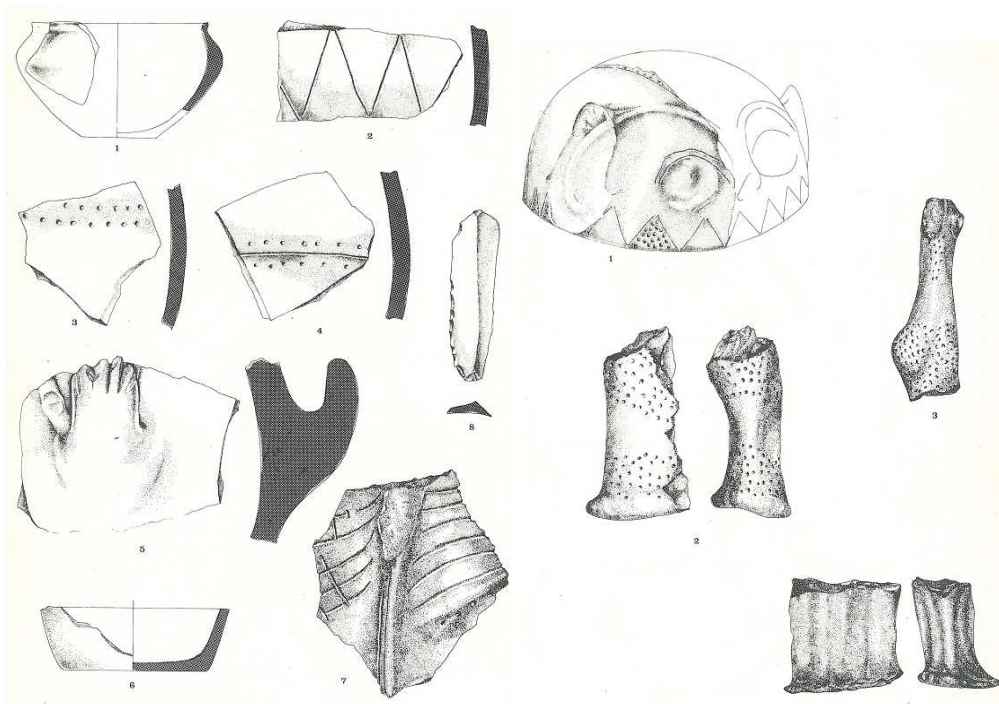

Tabla XIII – Nalazi iz horizonta Ib lokaliteta Beran krš

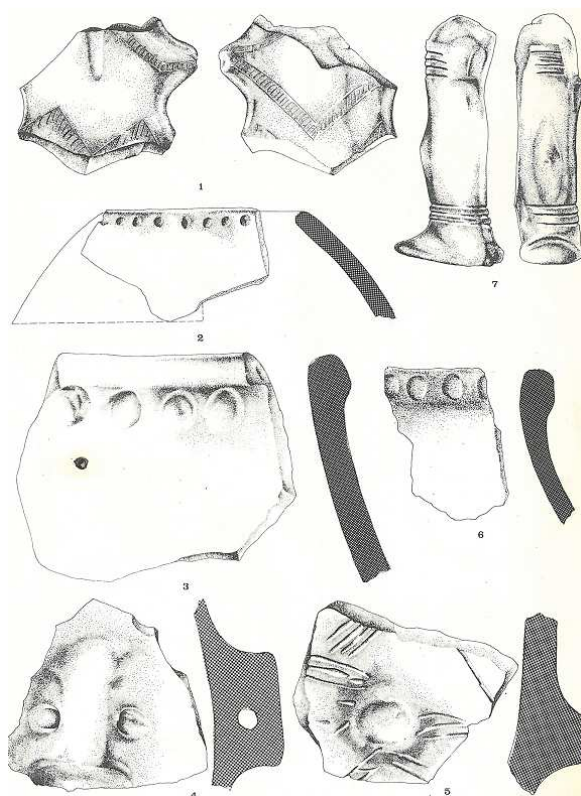

Tabla XIV – Nalazi iz horizonta Ic lokaliteta Beran krš

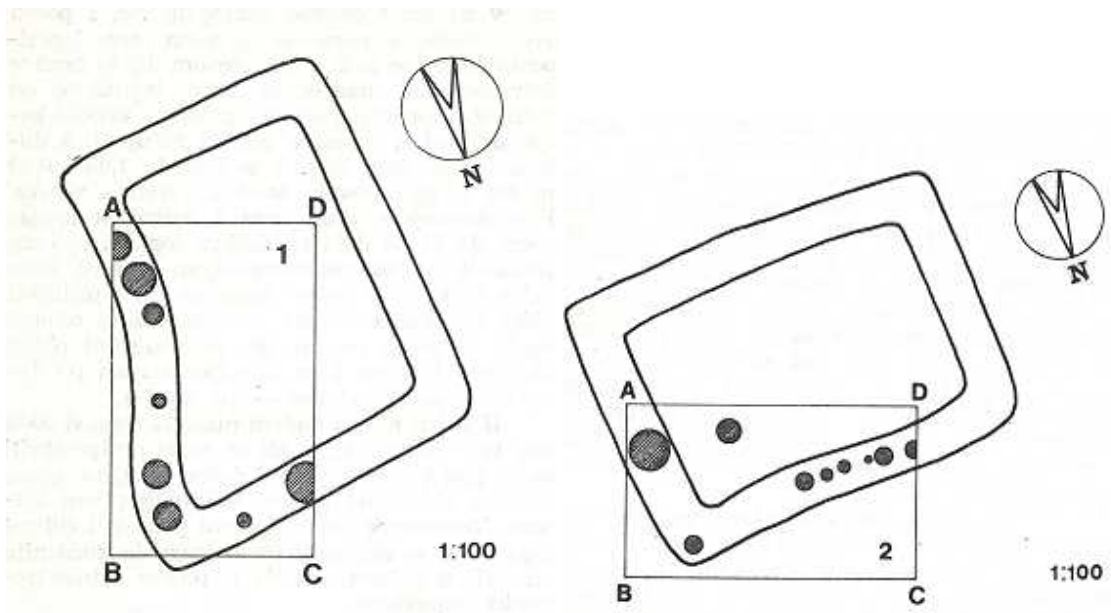

Tabla XV – Rekonstrukcija dvije kuće na lokalitetu Kremeštica

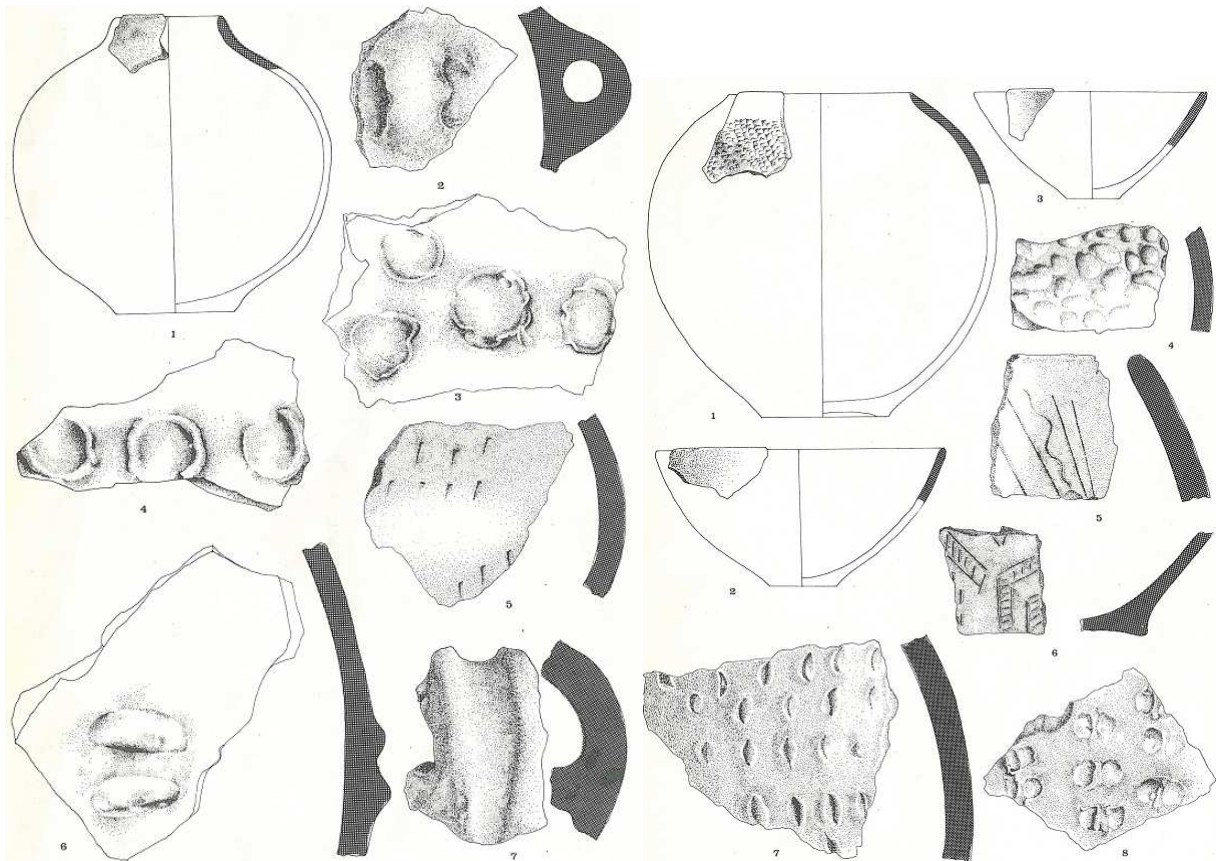

Tabla XVI – Nalazi sa lokaliteta Kremeštica